

11. Пятковская Т.А. Семья как естественный фактор воспитания // Родительское собрание. – 2003. – № 3. – С.25–28.

*Е.Р.Заредінова,
канд. пед. наук, доцент,
РВУЗ «Кримський інженерно-
педагогічний університет»*

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ВИХОВАННЯ ОПТИМІСТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І

У статті розглядаються і аналізуються чинники, які негативно і позитивно впливають на формування оптимістичного ставлення до життя сучасних підлітків, характеризуються основні тенденції сучасного виховного процесу.

Ключові слова: сім'я, батьки, старші підлітки, оптимістичне ставлення до життя, чинники.

В статье рассматриваются и анализируются факторы, которые имеют отрицательное или положительное влияние, сказываются на формировании оптимистического отношения к жизни современных подростков и характеризуют основные тенденции современного воспитательного процесса в школе.

Ключевые слова: семья, родители, старшие подростки, оптимистическое отношение к жизни, факторы.

In this article we analyse factors which have positive or-negative, characteristics, influence the formation of optimistic worldview of our younger generation and characterize the main tendencies of modern process of education in schools.

Key words: family, parents, teenagers, optimistic worldview, factors.

Досить часто сучасна сім'я стає причиною формування песимістичного ставлення до життя. Встановлено, що у конфліктній сім'ї в дитини розвивається негативний досвід спілкування, вона перестає вірити в те, що існують толерантність, дружба, повага у стосунках між людьми і розчаровується в людських взаєминах, не набуває позитивного життєвого досвіду, не бачить доцільності у керуванні моральними принципами у власних діях і поведінці. Нездоровий психологічний клімат сім'ї спричиняє неадекватне сприймання поразок і невдач у житті, відсутність впевненості у власних силах та можливостях, невизначеність подальшої життєвої перспективи тощо.

Найчастіше підлітки зі своїми проблемами звертаються не до батьків, вчителів, побоюючись, що ті не зрозуміють їх, а до своїх друзів, знайомих, ровесників. Це стається ще й тому, що з дитинства в атмосфері надмірної вимогливості, авторитарності діти не бувають відвертими. Довіра дітей до батьків формується у процесі їхньої спільної життєдіяльності. Упевненість дитини в тому, що її зрозуміють, є основою такої довіри. Дорослим варто пам'ятати, що у вихованні підлітків важливо не тільки те, якою розумною, ерудованою, вольовою, наполегливою в досягненні своїх цілей буде їхня дитина, а як саме вона буде ставитись до інших людей, до життя.

Розглядаючи проблему виховання оптимістичного ставлення до життя, ми приділяємо належну увагу проблемі становлення підліткового «Я», формуванню самосвідомості, здатності регулювати власну поведінку і діяльність. Розвиток особистості також передбачає посилення уваги до становлення у підлітка самоактивності, свідомо-оптимістичного ставлення до життя, уміння здійснювати особисті вибори, приймати рішення, віддавати чомусь або комусь перевагу, чинити опір негативним для організму, психіки впливам.

Г.С.Сковорода, К.Д.Ушинський, С.Русова, В.О.Сухомлинський зазначали, що сім'я має вирішальне значення у формуванні емоційного світу, самосвідомості і моральних засад особистості. На сьогодні проблеми сім'ї ґрунтовно досліджують О.М.Докукіна, Т.В.Кравченко, Л.В.Повалій, В.Г.Постовий, О.Л.Хромова.

Метою нашої статті є аналіз стану виховання оптимістичного ставлення до життя старших підлітків у сучасній українській сім'ї.

У процесі вивчення практики взаємодії школи і сім'ї у формуванні оптимістичного ставлення до життя був проведений констатувальний зріз, метою якого було виявлення стану виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків. У проведенні констатуючого етапу експерименту взяло участь 147 вчителів: 56 – шкіл №№ 14, 37, 4, 41 м. Сімферополя; 45 – школи № 2 м. Джанкою; 34 – Зарічненського НВК Джанкойського району, 12 – ЗОШ I-III ст. с.Сарибаш Первомайського району АР Крим; 189 учнів 7-9 класів: 75 – міської школи, 71 – районної, 43 – сільської; також 189 батьків.

Одним із завдань нашого дослідження було вивчення стану виховання оптимістичного ставлення до життя старших підлітків у сучасній українській сім'ї.

Для вирішення цього завдання використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів: теоретичних (порівняння, узагальнення, вивчення досвіду роботи батьків); емпіричних (бесіди, розповіді, анкетування, інтерв'ю).

За допомогою даних методів дослідження дорослі мали можливість проаналізувати, як склалося їх життя, спрогнозувати, як складеться життя дітей; які особистісні риси сприяли чи заважали їм у формуванні оптимістичного ставлення до життя; що найбільше заважало у досягненні юнацьких мрій та прагнень; від чого залежатиме майбутнє дитини; висловлювали свої уявлення про успіх людини в житті, про перешкоди його формування; оцінювали перспективи суспільно-політичних змін у найближчому майбутньому, які впливатимуть на формування оптимістичного ставлення до життя; визначали пріоритетні чинники підвищення рівня оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків; як батьки оцінюють сучасні суспільні умови щодо формування оптимістичного ставлення до життя, порівнюючи їх з часом своєї юності.

Було проведено анкетування з батьками старших підлітків, яке спрямовувалося на з'ясування знань про сутність оптимістичного ставлення до життя, його ознаки, а також стан виховання оптимістичного ставлення до життя на сучасному етапі. Анкети були як відкритими, так і закритими, а також містили завдання позначити послідовність за важливістю відповіді для респондента.

Під поняттям «оптимістичне ставлення до життя» респонденти розуміють здатність у життєвих ситуаціях бачити більше позитивного, ніж негативного; розуміння, що «важко», але усвідомлення того, що це не «не можливо»; людина при цьому не впадає у відчай, завжди шукає вихід із складного становища; перемагає труднощі в результаті філософського відношення до життя; 35,2% батьків не змогли пояснити поняття, 12,5% неправильно його розуміють.

Результати опитування засвідчили, що батькам у формуванні оптимістичного ставлення до життя сприяли такі особистісні якості:

Місце за/пор.	Чинники	%
1	чітке усвідомлення сенсу життя	11,2
2	наявність життєвих планів, пріоритетів	8,4

Місце за/пор.	Чинники	%
3	вольові якості	12,3
4	вимогливість до себе	4,9
5	почуття власної гідності	7,1
6	почуття власної відповідальності	2,2
7	професійна підготовка, кваліфікація	8,8
8	вміння знаходити вихід із складних життєвих ситуацій	10,4
9	стійка життєва позиція	9,6
10	правильно сформульована життєва перспектива	11,7
11	почуття гумору	10,5
12	принциповість у стосунках з людьми	2,9

А заважали формуванню оптимістичного ставлення до життя - нерішучість, безнадія, безвір'я у власні можливості, ненаполегливість у вирішенні поставлених завдань.

Батьки вважають, що у їхніх дітей для формування оптимістичного ставлення до життя необхідно вірити в себе, прагнути якомога більше досягти у житті, бути вимогливим до себе, нести відповідальність за благополуччя сім'ї, своїм прикладом стверджувати життєві цінності, випромінювати оптимізм і упевненість у собі, дітях, у майбутньому.

Чинники, які, на думку дорослих, мають вплив на майбутнє старших підлітків:

Чинники, які є, на думку батьків, найважливішими у формуванні оптимістичного ставлення до життя	Відповіді батьків у %
власні здібності, воля, уміння	25,1
матеріальне становище батьків	34,6
соціальна ситуація в державі	29,3
особистісні якості	11

Ті респонденти, які вважають, що майбутнє дітей залежатиме від власних здібностей, волі, умінь, впевнені, що за такої умови людина завжди знайде своє місце в житті.

28% респондентів вважають, що сучасні суспільні умови щодо формування оптимістичного ставлення до життя в учнів у порівнянні з часом їх юності більш сприятливі, 25,5% відстоюють думку, що вони

приблизно однакові, адже кожен історичний час має свої позитивні чи негативні сторони; 46,5% - гірші: немає ніяких моральних цінностей, рівень життя набагато нижчий, немає стабільності у суспільному житті, 4% не змогли відповісти на запитання.

8,4% батьків мають досить конкретні уявлення (прогноз), чого діти можуть досягти у житті, бо думають, що знають непогано особистісні риси та можливості кожного, 34,1% батьків приблизно уявляють межу, цьому допомагають спостереження та спілкування з дітьми, хоча дехто переконаний, що прагнення учнів обмежені реальним життям, 41,3% батьків – не уявляють, 16,2% батьків не змогли відповісти на запитання, бо, на їх думку, у кожної людини своя доля, своє призначення від Бога на землі, багато об'єктивних та суб'єктивних факторів.

На думку 46,7% респондентів, найбільшою мірою заважає формуванню оптимістичного ставлення до життя недосконалість устрій суспільства, 15% – люди з найближчого оточення, 25,2% респондентів – власні вади людини, 4,1% не змогли дати відповідь; 9% вчителів школи вважають, що зовнішні обставини чи власні вади людини є не причинами, а наслідками песимізму, синонімом якого є страх.

Респонденти так оцінюють перспективи зміни суспільної ситуації у найближчому майбутньому, що впливатиме на формування оптимістичного ставлення до життя: 28,3% сподіваються на поступову зміну в кращий бік і вірять в майбутнє держави, мотивуючи це тим, що вони – оптимісти, 19,5% намагаються не думати про завтрашній день, жити теперішнім, тому що важко передбачити зміни; жити теперішнім вчить філософія минулого, позитивна думка про майбутнє, 39,7% опитаних вважають, що ситуація в цілому буде швидко погіршуватися і 2,5% – не відповіли на запитання; 10% вчителів вважають, що їх ставлення до життя, тобто їх віра від суспільної ситуації не залежить.

На запитання: «Чи потрібно спеціально виховувати у дітей оптимізм?» 98% батьків відповіли: «Обов'язково», щоб легше було долати труднощі, бути готовим до життя; щоб не було у дітей комплексу неповноцінності; щоб дитина відчувала у собі впевненість; це сприятиме самореалізації в житті, уникненню стресів; оптимістична людина завжди врівноважена і здатна приймати правильні рішення; без оптимістичного ставлення до життя неможливе щасливе повноцінне життя.

8% опитаних вважає, що ставлення до життя залежить від характеру, закладеному при народженні і не кожна сім'я може виховати оптимістичне ставлення до життя у своєї дитини. З песимізмом треба боротись, але не у всіх сім'ях цим займаються.

На думку 29,1% вчителів, батьки приділяють мало уваги вихованню у дітей оптимізму, 25,4% – приділяють, 29,2% – не приділяють, 2,1% – можливо, приділяють, 2,2% – половину батьків приділяють увагу, 2% – недостатньо приділяють, 2% – не завжди приділяють, 8% опитаних не змогли відповісти на запитання.

Дані анкетування зумовили необхідність проведення додаткових бесід, які підтвердили неповну поінформованість респондентів з питання уявлень про оптимістичне ставлення до життя й недостатню цілеспрямовану увагу до проблеми.

Важливою формою вияву стану виховання оптимістичного ставлення до життя у сім'ї були індивідуальні консультації. Проведення індивідуальних консультацій вимагало глибоких знань і підготовки, вміння діагностувати й аналізувати проблему та знаходити правильне рішення. Індивідуальні консультації проводились як з окремими членами сім'ї, так і всією родиною. За допомогою індивідуальних консультацій з'ясувалось, як респонденти розуміють суть складових оптимістичного ставлення до життя.

Опрацювання результатів констатуючого зрізу дозволило нам розподілити респондентів на чотири групи, які відрізняються між собою характером готовності до взаємодії з педагогами та дітьми у вихованні оптимістичного ставлення до життя.

I група – високий рівень (8,7%) – батьки, віднесені до цієї групи, володіють необхідними для виховання оптимістичного ставлення до життя філософськими уявленнями, відповідними методами і прийомами. Їхні педагогічні знання дозволяють підняти оптимістичний настрій дитини до високого рівня, створити належні умови для виховання у неї оптимістичного ставлення до життя. Батьки вчать дітей позитивно сприймати поразки й невдачі в житті, сприяють визначеності їх життєвої перспективи, формуванню у дітей впевненості у своїх силах і можливостях. Вони готові до співробітництва з учителями, можуть надати допомогу іншим батькам.

До II групи з середнім рівнем (30,9%) ввійшли батьки, які відповідально ставляться до власних обов'язків щодо виховання оптимістичного ставлення до життя у своїх дітей, хоча часто

користуються батьківським авторитетом, що може викликати протест, невпевненість у діях. Такі батьки розуміють значення спільних і узгоджених дій з педагогічним колективом школи, але їхні знання щодо сутності оптимістичного ставлення до життя і шляхів його формування потребують певного доповнення. Вони розуміють значення сумісних, узгоджених дій школи і сім'ї у вихованні оптимістичного ставлення до життя старших підлітків, мають стійкі навички виховної роботи, однак їх уявлення фрагментарні й неповні.

У батьків III групи з достатнім рівнем (32,9%) часто виникають проблеми у вихованні дітей. Вони володіють певними педагогічними навичками, але не дотримуються цілеспрямованості у вихованні дітей. Батьки не дотримуються при вихованні у дітей оптимістичного ставлення до життя ніякої системи, часто змінюючи при цьому свої інтереси, погляди, переконання; вони не замислюються над тим, що їхні вимоги до дітей не завжди співпадають з власним прикладом – батьки, недостатньо підготовлені до взаємодії з педагогами і вихованню оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків; їх знання з основ оптимістичного ставлення до життя мають епізодичний і неповний характер. На контакт з педагогами йдуть неохоче.

IV група – батьки з низьким рівнем (27,5%), у яких відсутній інтерес до філософських проблем, сенсу життя людини. Вони свідомо не впливають на формування у старших підлітків позитивного сприймання поразок і невдач у житті, впевненості у своїх силах і можливостях, визначеності життєвої перспективи. Погляди батьків часто не збігаються і на цій основі виникають постійні конфлікти з дітьми. У них відсутня мотивація до співробітництва з педагогами, готовність до виховання оптимістичного ставлення до життя.

Отже, констатувальний етап експерименту виявив недостатню поінформованість і увагу респондентів з питання уявлень про оптимістичне ставлення до життя, недооцінку ролі сім'ї у вихованні оптимістичного ставлення до життя.

Констатувальний етап експерименту також показав, що виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків у сім'ї у більшості випадків носить стихійний характер. У батьків спостерігається стурбованість завтрашнім днем, відчувається пригніченість низьким матеріальним рівнем життя, невпевненість у власних можливостях, негативне сприймання поразок і невдач у житті,

невизначеність життєвої перспективи, песимізм. Відсутність системи виховання оптимістичного ставлення до життя як в школі, так і в сім'ї зумовлює необхідність пошуку ефективних форм спільної діяльності батьків і педагогів, створення спеціальних технологій з виховання оптимістичного ставлення до життя, розробку системи спеціально сформованих впливів, що сприятимуть розвитку механізму оптимістичного ставлення до життя у дітей старшого підліткового віку.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник/ І.Д.Бех – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология/ Л.С.Выготский – М., 1991. – 320 с.
3. Драгунова Т.В. Психология подростка / Т.В.Драгунова // Возрастная и педагогическая психология. Матер. Всесоюзн. Семинара-совещания. – Пермь, 1974. – 186 с.
4. Киричук О. Розвиток і самореалізація особистості в умовах освітнього закладу/ О.Киричук // Рідна школа. – 2002. – №5. – С.28-30
5. Костюк Г.С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности / Г.С.Костюк – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
6. Ковалёв А.Г. Психология личности / А.П.Ковалев – М.: Просвещение, 1964. – 258с.
7. Levin K. Field Theory and Experiment in Social Psychology: Concepts and Methods// American Journal of SWociology. 1939. – №44. – P.868-897 с.
8. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста/ Серия «Мастера психологии». – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 656 с.
9. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н.Узнадзе – М.: Наука, 1966. – 451 с.
10. Ямницький В.М. Дослідження «особистісного самопочуття» підлітків у контексті проблем соціально-психологічної адаптації/ В.М.Ямницький // Наука і освіта. – 2000. – №6. – С. 83-86.